SZENTGYÖRGYI PÉTER

A baglyok denevérfogyasztásáról

Irodalmi visszatekintés

A baglyok, így elsősorban a gyöngybagoly (Tyto alba) denevér (Chiroptera) fogyasztása számos külföldi kutatót is foglalkoztatott. Uttendörfer azt állította, hogy a denevéreket reptében csak a kuvik (Athene noctua) képes megfogni. Bauer szerint viszont a gyöngybagoly (Tyto alba) is képes repülő denevéreket zsákmányolni. März a baglyok denevérfogyasztását a rossz idővel magyarázta. (Hidegtől, éhségtől legyengült denevéreket zsákmányolnak a baglyok). König szintén Bauer véleményét osztja, említi, hogy a gyöngybagoly lesből eredményesen csapott le denevérekre.

Hazánkban az első összefoglaló adatokat a baglyok denevérfogyasztásáról SCHMIDT, E. - TOPÁL, GY. (1970.) publikálták, a gyöngybagoly zsákmányolásáról azt írták, hogy mind repülés közben, mind tanyahelyeiken elfoghatja a denevéreket. Az 1970. utáni bagolyköpetből előkerült denevérmaradványok faunisztikai adatait ÚJHELY, P. (1991.) közli. A fentieken kívül ENDES, M. (lásd irodalom!) közöl még érdekes faunisztikai adatokat a baglyok denevérfogyasztása alapján elsősorban a tiszai Alföldről. GOMBKÖTŐ, P. (1992.) említi, hogy köpetekből egy Myotis myotis, több Eptesicus serotinus és Plecotus austriacus került elő az Észak-magyarországi-Középhegység denevérállományának vizsgálata alkalmával. BODORNÉ, SZALAI, J. - HORVÁTH, Gy. (1986.) Baranya megyében 27 helyről gyűjtött gyöngybagoly köpetekből 3475 emlős zsákmányállat között csak 2 helyen 1-1 példány Eptesicus serotinust talált.

Több bagolyköpet elemzést tartalmazó cikk - amelyek a Madártani Tájékoztatóban jelentek meg - nem említenek denevért, mint bagoly zsákmányt.

Anyag, módszer, eredmények

Barátaimmal Borsod-Abauj-Zemplén megye északi részének kistájain gyűjtöttünk bagolyköpeteket (1991. előtt is végeztem néhány gyűjtést, de a denevérmaradványokat tartalmazó köpeteket 1991-ben és 1992-ben gyűjtöttük.)
A gyűjtési eredményeket az alábbi táblázat szemlélteti:

Bagolyfaj	Lelőhely száma	Gerinces /pd.sz/ Aves	Mammalia	Össz. pd.	Mammalia fajszám
Tyto alba	55	674	17385	18059	30
Athene noctua	2	1	19	20	5
Strix aluco	7	50	169	219	18
Asio otus	9	20	1016	1036	12
Összesen	67	745	18589	19334	32

Denevér maradványok csak a gyöngybagoly - 17 lelőhelyéről 9 faj 60 példánya - és a macskabagoly (Strix aluco) - 1 lelőhely 3 faj 4 példánya - köpeteiből került elő. SCHMIDT, E. - TOPÁL, GY. (1970.) 12 faj 105 példányának, UJHELYI, P. (1991.) 8 faj 96 példányának előfordulási adatát közli, magam 11 faj 64 példányát találtam.

Az 1. sz. táblázatban összehasonlítom a két publikáció és gyűjtéseink faunisztikai eredményét.

A gyöngybagoly köpetek begyűjtése végett 98 település 132 épületét néztük át. Összegyűjtöttük az ép köpeteket és a törmelékeket is, ugyanakkor az egyes épületek - elsősorban templomok - denevérfaunáját is felmértük, és megállapítottuk, hogy a bagolyköpetekből előkerült denevérek a

legtöbbször - legalább az esetek 70 %-ában a bagoly tanyahelyén is elõfordultak.
Az ez irányú felmérésünk sajnos nem teljes (a templomok egy részét kora tavasszal illetve késõ õsszel tudtuk csak felkeresni, másrészt az összegyûjtött köpetek egy része több éves volt, és az akkori ottani denevér állomány nem ismeretes). Viszont azokból a templomokból származó köpetekbõl, ahol nem, vagy csak alig találtunk denevéreket, nagyobb mennyiségû köpet begyûjtésekor sem került elõ denevér maradvány, így Izsófalván 2740, Felsõnyárádon 1698, Alsóvadászon 681, Imolán 680, Homrogdon 642 zsákmányállatból. Más helyekrõl, ahol jelentõs denevérállomány élt, mégsem találtunk denevérmaradványt köpetekben, így Szendrõládon 884, Jósvafõn 489, Ragályon 273 gerinces zsákmányból.

A legtöbb denevérpéldány - számszerint 24 - Martonyiról került elõ, itt sok elhullott öreg és fiatal denevért is találtunk, (1991-ben 120, 92-ben 124 példányt) feltehetõ, hogy a bagoly a legyengült denevéreket ejtette zsákmányul. Trizsen pedig néhány éve - ürülék mennyisége alapján is - nagyobb Myotis emarginatus kolónia élhetett, abból szerezhette zsákmányát a bagoly. A többi helyrõl csak 1-2 denevér maradvány került elõ, nagyrészt a jellegzetesen templomlakó fajok - Myotis blythi oxygonathus, Eptesicus serotinus - közül.

Macskabagoly köpetek nagy része Rudabánya volt dúsítójából származik, innen Fügedi László rendszeresen gyûjtötte, így ismert, hogy 1991. 06. 12 - 07. 10. között 2 Miniopterus schreibersit, 1991. 07. 10. - 09. 12. között 1 Nyctalus noctulat, 1991. 09. 12. - 92. 02. 07. között 1 Eptesicus nilssonit fogyasztott(ak) többek között a bagoly(ok). (Az épület egy,

idõnként két példány nappalozó helye volt.) Az innen származó köpetekbõl magas volt a madarak aránya is (47 példány a 184 gerincesbõl), így arra lehet következtetni, hogy ez(ek) a példány(ok) a levegõben való zsákmányolást elõnyben részesíti(k) és az átlagnál jobb, ügyesebb repülõ(k) lehet(nek). Ezt bizonyítja a jól repülõ Miniopterus zsákmányul ejtése is.

Faunisztikai adatok

Az általam talált fajoknál elõször megadom a hazai irodalmi vonatkozásokat, majd saját adatok felsorolása következik.

Rhinolophus hipposideros

Az irodalmi adatok tanulsága szerint köpetbõl még nem került elõ.
Adata: Trizs (1)

Myotis myotis

SCHMIDT, E. - TOPÁL, GY. (1970.) és ÚJHELYI, P. (1991.) is több helyrõl említi, de csak kisebb példányszámban; ENDES, M. (1989b.) és GOMBKÖTÕ, P. (1992.) is beszámol elõkerüléséről Tyto köpetbõl.
Adata: Martonyi (10)

Myotis blythi oxygnathus

Köpetekbõl az Eptesicus serotinus után a 2. leggyakoribb irodalmi és saját adataim szerint is.
Adatai: Arnót (1), Hangács (1), Kelemér (1), Martonyi (9), Parasznya (1), Szászfa (1), Szuhafõ (1), Zádorfalva (1)

Myotis emarginatus

SCHMIDT, E. - TOPÁL, GY. (1970) említik Tornyosnémetiről 1 példányban. Trizsen 1991-ben gyûjtöttünk köpeteket, amelyből 4 példány maradványa került elõ, 1992-ben az itteni templompadlás tüzetesebb átnézése

során a denevérguanó között további régi köpeteket találtunk, amelyekből újabb 3 példány maradványát határoztam.
Adatai: Szinpetri (1). Trizs (7)
(id. Boldogh, S. által 1988-ban gyűjtött Tyto köpetekből zsákmányállat között 3 példány maradványát határoztam meg, a köpetek gyűjtési helye azonban ismeretlen.)

Myotis dasycneme
Köpetekből való előfordulását ENDES, M. (1989a) említi. (Hajdúdorog, Tyto köpetből 1 példány)
Adata: Martonyi (1)

Plecotus austriacus
Az irodalom szerint köpetekből elég gyakran előkerül, azonban eddig csak egy helyről sikerült kimutatni.
Adata: Szuhafő (1)

Nyctalus noctula
Irodalmi adatok szerint köpetekben gyakran előfordul.
Adatai: Rudabánya (1), Sajóbábony (1)

Eptesicus serotinus
Köpetekben ez a leggyakoribb faj az irodalmi adatok és saját tapasztalataim szerint is.
Adatai: Borsodszirák (1), Hangács (1), Kelemér (1), Kánó (4), Martonyi (4), Parasznya (1), Rakaca (2), Rakacaszend (1), Sajóbábony (1), Sajópálfalva (1), Trizs (2)

Eptesicus nilssoni
Köpetből való hazai előfordulását eddig nem mutatták ki.
Adata: Rudabánya (1)

Vespertilio murinus
SCHMIDT, E. - TOPÁL, GY. (1970.) két példányt Ráckevén, ENDES, M. (1987.), egy példányát Tiszapalkonyán találta Tyto köpetben.

Adata: Boldva (3)

Miniopterus schreibersi
Az irodalom nem említi köpetből való előkerülését.
Adata: Rudabánya (2)
A rudabányai maradványok macskabagoly, a többiek gyöngybagoly köpetből kerültek elő. Valamennyi denevér kifejlett példány volt.

Összefoglalás

Végezetül megállapítható, hogy a baglyok zsákmányában csak alkalmilag fordulnak elő denevérek. A gyöngybagolynál SCHMIDT, E. -TOPÁL, GY. (1970.) 0,27 %-ot találtak, saját gyűjtéseiknél 0,33 %-ot tett ki a denevér arány az összes gerinces zsákmányállatból.

A kis számú denevérfogyasztás ellenére érdekes denevérfaunisztikai adatokhoz juthatunk a bagolyköpetek elemzésével. A baglyok denevérfogyasztására a következő tényezők hatnak:

- A bagoly tanyahelyén, illetve vadászterületén rendelkezésre álló denevérállomány mennyisége és minősége (faj, kondíció, kor)
- A vadászterületen rendelkezésre álló zsákmányállatok mennyisége
- A fajokon belül az egyes példányok sepcializálódása (Ügyesség, ízlés)
- Valamint egyéb külső tényezők (elsősorban az időjárás). Ugyanis a baglyok, a tanyahelyen előforduló denevérekből alkalmanként zsákmányolnak (főleg a rosszul repülő, beteg, legyengült példányokat, illetve kedvezőtlen időjárás esetén, amikor a bagoly nem repül ki). A táplálékokban szegény időszakban és helyeken megpróbálkozik a tanyahelyen kívüli, röptében való denevérfogással. (Ezek a kísérletek - főleg

a gyöngybagoly esetén - valószínűleg csak ritkán eredményesek).

Végezetül köszönetemet szeretném kifejezni dr. Endes Mihálynak, aki a határozások egy részének helyességét volt szíves ellenőrizni, továbbá a gyűjtésekben való közreműködéséért elsősorban Fügedi Lászlónak és Vizslán Tibornak, valamint Belencsák Lászlónak és Zombor Barnának.

1. sz. táblázat
SCHMIDT, E. - TOPÁL, GY. (1970.), ÚJHELYI, P. (1991.) és a saját gyűjtéseinkből előkerült denevérek összesített adatai bagolyfajonként

	Tyto			Athene	Strix		Asio	
	(1)	(2)	(3)	(2)	(1)	(2)	(3)	(1)	(2)
Rhinolophus hippos:			1/1						
Myotis myotis	5/9	2/4	1/10		1/1				
Myotis blythi oxyg:	11/18	9/23	8/16		1/2				
Myotis bechsteini					3/3				
Myotis nattereri					1/1				
Myotis emarginatus	1/1		2/8						
Myotis dasycneme			1/1						
Plecotus austriacu:	7/10	6/6	1/1	1/1				1/2	
Barbastella barbas:		1/1							
Pipistrellus pipis:	2/2	1/1							
Pipistrellun nathu:	3/3	1/1							1/1
Nyctalus noctula	6/19	8/12	1/1			1/2	1/1		1/1
Nyctalus leisleri	1/1								
Eptesicus serotinu:	19/31	21/42	11/19	1/1					
Eptesinus nilssoni							1/1		
Vespertilio murinu:	1/2		1/3						
Miniopterus schrei:							1/2		

A táblázatban az első szám a lelőhelyek száma, a második pedig az összpéldányszám.

Jelmagyarázat:
(1) SCHMIDT, E. - TOPÁL, GY. (1970.)
(2) ÚJHELYI, P. (1991.)
(3) Saját gyűjtéseink

IRODALOM

BODORNÉ SZALAI, J., HORVÁTH, GY. 1986. Baranya megye kisemlős faunája gyöngybagoly (Tyto alba guttata B.) köpetvizsgálat alapján. Pécsi Janus Pannonius Tudományegyetem Tanárképző Kar Állattani Tanszék, pp 46

ENDES, M. 1987. A tiszai Alföld devenérfaunájának vizsgálata. Természettudományos Tájékoztató, 1:62-67.

ENDES, M. 1989a. Tavi denevér (Myotis dasycneme) adatok. Calandrella. II/2:113.

ENDES, M. 1989b. Adatok a tiszai Alföld denevérfaunájához. Calandrella, III/2:69-70.

GOMBKÖTŐ, P. 1992. Az Északi-Középhegység keleti felének denevérfaunisztikai felmérése és védelmére tett javaslatok. Eszterházy Károly Tanárképző Főiskola, Eger, pp 90

SCHMIDT, E., TOPÁL. Gy. 1971. Denevérmaradványok magyarországi bagolyköpetekből. Vertebr. Hung., XII:93-102.

ÚJHELYI, P. 1991. Kisemlős faunisztikai adatok bagolyköpetekből - denevérek. Madártani Tájékoztató, 1-2:23-24.

FITALA CSABA

Új fűzikefaj (Aves, Sylviidae) Magyarországon

A Magyar Madártani Egyesület 34. számú Bükki Helyi Csoportja 1989. okt. 1-től 1989. okt. 13-ig Madárgyűrűző- és Vonuláskutató tábort szervezett a Heves megyei Egerszalók (47°52' N 20°19' E) határában, az Egerszalóki-tónál, a tavat tápláló Laskó-patak partján. A tábor idején hálóba került vándorfűzike (Phylloscopus inornatus) a faj első, bizonyított előfordulása volt Magyarországon.

A tábor és a megkerülés helyének leírása

A Laskó-patak Szucs község felett ered, nagyjából ÉNY-DK irányban szeli át Heves megyét, majd Újlőrincfalvánál a Tisza-tóba torkollik. Egerszalók határában felduzzasztott vize hozta létre az Egerszalóki-tavat az erdőkkel, rétekkel, szántóföldi kultúrákkal, stb. határolt hosszan elnyúló völgyben. A tábor a Laskó-patak jobb partján, annak torkolatától kb. 300 m-re létesült. A pataknak erre - az Egerbakta és Egerszalóki-tó közötti - szakaszára jellemzőek az itt kis kiterjedésű puhafa ligetek, melyek az Alföld folyóit is kísérik és gyakran fölhatolnak a középhegységek patakvölgyeibe, továbbá a foltokban megmaradt égeresek. Az előforduló növényfajok közül említhető a társulásalkotó fehérfűz (Salix alba), törékeny fűz (S. fragilis), de előfordul a mandulalevelű fűz (S. triandra), valamint az enyves éger (Alnus glutinosa) is. E ligeteket kúszónövények - iszalag (Clematis vitalba), komló (Humulus lupulus) és süntök (Echinocystis lobata) - teszik nehezen járhatóvá. A lágyszárúak főbb képviselői a vízi harmatkása (Glyceria maxima), a közönséges

erdei káka (Scirpus sylvaticus) és a mézkender (Eupatorium cannabinum). A puhafa ligetek a szárazabb területeken kökényelegyes cserjésekkel érintkeznek.

A faj rendszertana és elterjedési viszonyai

1989. október 8-án délelőtt 10 óra tájban, borongós hűvös időben az egyik háló "szokatlan" szárnymintázatú füzikét fogott. (6 őszapó volt még a hálóban). Az alaposabb szemrevételezés után a madarat első éves vándorfüzikének határoztuk meg. Követve a rendszertanban az utóbbi időben teret nyert felfogást, miszerint a Ph. inornatus és a Ph. humei két külön faj (korábban a Ph. humei-t a Ph. inornatus egyik alfajának tartották Ph. inornatus humei néven) különösen fontossá vált a két lehetséges forma elkülönítése esetünkben, a fellelhető irodalom alapján (SVEMIRTSEV-GLADKOV, 1954., SVENSSON, 1992.). Bár a szárnyformula-jellemzők és a testméretek sok átfedést mutatnak, ezenkívül kisszámú mérésen alapulnak, ráadásul a színezet leírása sem adott mindig elegendő támpontot a faj biztos meghatározásában, mégis az összes általam megfigyelt bélyeg és az irodalomban leírtak egybevetése után kijelenthető, hogy a faj csak Ph. inornatus lehet. Ezt erősítette meg a "Nomenclatura bizottság" részéről Dr. Bankovics Attila a madár bemutatásakor.

Az irodalomban közölteknek felel meg a madár hívó hangja is, mely éles "cvüit"-nek hangzott, szemben a Ph. humei halk "vity" hangjával.

A vándorfüzike gyakorlatilag ázsiai (szibériai) elterjedésű, az É-Ural nyugati lejtőjétől kelet felé az Anadir-medencéjéig, az Ohotszki- és Japán-tenger partvidékéig fordul elő, mint költőfaj. Északi irányban az Uralban a

65., a Jamal fsz-en a 68., a Kolima medencéjében a 69. szélességi fokig hatol fel. Az elterjedési terület - sok helyen bizonytalan - déli határa megközelítőleg a Pecsora felső folyása, Tobolszk és Tomszk körzete, a Kuznyecki Alatau északi nyúlványai, a K-Szaján, É-Mongólia, ÉK-Kína. Telelőterülete DK-Ázsiában van, de - elsősorban a fiatal madarak - messze elkóborolhatnak költési területükről, hagyományos vonulási útvonalaiktól. Kóborlásaik során eljutnak Európába is, telelő területükkel csaknem ellentétes irányba. Az európai megkerülések zöme az Északi- és Balti-tenger partvidékéről, a Brit szigetekről származik, de a Földközi-tengeri országokból és a kontinens belsejéből is többször jelezték a fajt.

Az irodalom szerint a vándorfüzike szibériai hazájában kedveli a füzeseket, égereseket és nyíreseket, de otthonos az egyéb tajgai biotópokban is - változó egyedsűrűségben. Valószínűleg a vándorfüzike Európában is vonzódik a hasonló jellegű helyekhez, ahol elsősorban ősszel, szeptember közepétől október végéig mutatkozhat.

A madár leírása és méretei

A vándorfüzike testalakulását, színezetét, méreteit tekintve "tipikus" füzike. Azonban első ránézésre megkülönbözteti az európai rokonfajoktól a kettős sárgásfehér szárnycsík, mely a hozzánk ősszel eljutó átvedlett - öreg vagy fiatal - madaraknál kifejezett, és a szabadban is felismerhető. Ugyanilyen jellegzetes bélyeg a hosszú, tarkóig érő szemöldöksáv. Sárgás fejtetőcsíkot nem észleltünk. Egyéb jellegzetességek: a felsőtest olajzöld, az alsótest piszkosfehér, nyomokban halványsárga színnel. A kéz- és karevezők külső zászlóján zöld

szegély, ugyanezek belső zászlóján világosabb szürke szín látható. A láb inkább sötét (barnás) színű. A szivárványhártya barna, a csőr sötét szaruszínű, az alsó káva a csőrtőnél felében-harmadában sárgás. Hívóhangja: kissé reszelős "cvüit, cvüit".

Méretek: (max. értéket adó módszerrel mérve)
Szárnyhossz: 58 mm
Szárnyforma: (3.4.5./2/5/05/7)
a 3. - 6. evező szűkített, a 2.=7. az első kézevező 5 mm-el hosszabb a fedőknél, a szárnycsúcs és az első karevező különbségei: 15 mm
Farokhossz: 44 mm
Csüdhossz: 20 mm
Csőr (csőrhegytől tollasodásig): 7 mm
Testsúly: 5 g
Becsült kondíció: 0
A madár kora koponyacsontosodás alapján: első éves
Ivar: szárny és farok méretek alapján: hímnemű

IRODALOM

GYEMENTYEJEV, G. P., GLADKOV, N. A. 1951-1954. Ptyici Szovjetszkaja Szajuza, Moszkva, VI:193-199.

SVENSSON, L. 1992. Identification Guide to European Passerines. Naturhistoriska Rikesmuseet, Stockholm. 4. kiadás.

SZTYEPANJAN, L. S. 1990. Konszpekt ornitologicseszkoj fauni SzSzSzR. Moszkva

Dómkvarc (Telkibánya) Fotó: Endes Mihály

Vándor fűzike Fotó: Demeter Iván